

PROBLEMI ZAŠTITE MUZEJSKIH PREDMETA I PROGRAMI MUZEJSKOGA DOKUMENTACIJSKOG CENTRA

Želimir Laszlo

Muzejski dokumentacijski centar
Zagreb

Pod pojmom "muzej" prema ICOM-ovoj definiciji razumijevamo ustanovu (instituciju) koja je otvorena publici i koja skuplja, konzervira, istražuje, posreduje i izlaže predmete za potrebe istraživanja, edukacije ili užitka. Svaki od tih raznovrsnih poslova koji se u muzeju obavljaju jednim je dijelom vezan uz zaštitu muzejskih predmeta. Čak i djelatnosti koje na prvi pogled nemaju izravne veze sa zaštitom predmeta, kao što su muzejska edukacija ili znanstvena istraživanja, ipak su i te kako ovisne o mjerama zaštite. Fizička opstojnost muzejskih predmeta u stalnoj je opasnosti. Uzroci propadanja, oštećenja ili uništenja su raznoliki i možemo ih grubo podijeliti u nekoliko grupa. Mnogi su predmeti sačinjeni od lako propadljivih tvari. Zadaća je zaštite da prirodne procese propadanja uspori koliko je to moguće i tako produlji vijek trajanja predmeta. Muzejski predmeti su također izloženi prirodnim katastrofama kao što su potresi, poplave i veliki požari i njihova zaštita mora o tome unaprijed voditi računa. Treći, najčešći uzrok šteta zbirkanama nanosi čovjek namjerno ili nenamjerno. U ovu grupu spadaju krađe, provale, diverzije, terorizam, vandalizam, požari, mehanička oštećenja pri manipulaciji predmetima, nebriga oko mikroklimatskih uvjeta itd. Već je iz ovoga kratkog i nedostatnog pregleda uzroka propadanja muzejskih predmeta razvidno da je njihova zaštita složen i stručan posao. On nije i ne bi smio biti jednokratna nego stalna. U zaštitu su uključene mnoge struke, od kojih svaka ima svoje specifičnosti i standarde. Njome se bave kustosi i uprave muzeja, konzervatori, preparatori i restauratori, ali i takve struke kao što su arhitektonska, građevinska ili pak one posve tehničke naravi, kao što su primjerice, zaštitarska koja se bavi čuvarskim službama, alarmnim uređajima i sl. U slučajevima kada se predmet ne može sačuvati dio njegovih svojstava preuzima dokumentacija. Zato je dokumentiranje također jedan od postupaka zaštite, ali se ovdje nećemo njime baviti. Ovdje tretirani problemi i programi ograničeni su na postupke osiguranja fizičke opstojnosti zbirke i predmeta. Svi raznovrsni postupci zaštite imaju upravo tu svrhu, osigurati fizičku opstojnost predmeta u našem vremenu i u budućnosti, koliko god je to današnjem znanju i tehnicima moguće. Ovaj zajednički nazivnik svih postupaka zaštite ne smije se nikada gubiti iz vida, ali je iz sasvim praktičnih razloga pri planiranju posla bilo nužno cjelinu razdijeliti na nekoliko manjih. Muzejski dokumentacijski centar (dalje MDC) razvio je nekoliko programa čiji je cilj poboljšanje zaštite i preventivne zaštite muzejskih predmeta ili potencijalnih muzejskih predmeta. Nastojali smo pokrenuti rješavanje onih problema za koje smo predmnijevali da su važni i hitni. Program pregleda čuvaonica (depoa) i izložbenih prostorija u muzejima i galerijama, nastoji utvrditi stanje muzejskih predmeta u muzejima i predložiti mjere i načine da se ono poboljša. Program poticanja preventivne zaštite muzejsko-galerijske građe ima za cilj podizanje razine znanja kustosa o zaštiti i preventivnoj zaštiti zbirke i predmeta i primjenu novostecenog znanja uz upotrebu suvremenih materijala. Navedeni programi su u nekoj od faza realizacije, ali se do sada izvode samo na tri područja: u gradu Zagrebu, u dvije slavonske županije, Osječko-

baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj i samo manjim dijelom u Istarskoj županiji. Još jednu napomenu treba uvodno navesti. Važno ograničenje bilo je vrijeme koje nam je za pojedine jedinice koje smo istraživali bilo na raspolaganju. Ni za koju jedinicu nismo imali više od u najboljem slučaju jednog prijedpneva ili popodneva. Jasno je da se u brzini moglo ponegdje pogriješiti, ali vjerujemo nigdje u nekoj bitnoj stvari.

Neki od ciljeva koje smo željeli postići su, po našoj ocjeni, u dosadašnjem radu ostvareni u priličnoj mjeri, ali ima i onih koje još nismo ni približno ostvarili. No opći je dojam Radne grupe MDC-a da su se stvari ipak pomaknule s mrtve točke, što vjerujemo u danoj situaciji nije malo.

Program pregleda čuvaonica i izložbenih prostorija u muzejima i galerijama

Svrha programa je stjecanje uvida u trenutačno stanje i izrada prijedloga i sugestija mjera poboljšanja za svaku obrađenu jedinicu. Nastojali smo voditi računa o važnim aspektima zaštite kao što su mikroklimatski uvjeti, stupanj opremljenosti čuvaonica, stupanj protupovalne i protupožarne sigurnosti, dovoljnosti i podobnosti raspoloživa prostora, definiranosti muzeološkog programa i sl. Da bismo osigurali kompetentnu ocjenu svih spomenutih aspekata, utemeljili smo Radnu grupu koju su sačinjavali stručnjaci različitih struka i to: muzealac (Želimir Laszlo, MDC), konzervatori (Bianka Perčinić-Kavur, Ranka Saračević-Wurth, Dragana Ratković i Mirela Ramljak, sve iz Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine), restaurator (Denis Vokić, Zavod za restauriranje umjetnina, Zagreb), te stručnjaci za protupožarnu (Đurđa Belobrajčić) i protupovalnu (Zdravko Gudek) zaštitu.

Radna grupa je za svaki muzej ili galeriju sačinila posebno izvješće. Pojedinačna izvješća s analizom stanja i prijedlozima mjera za poboljšanje sadržavaju:

1. Opće konstatacije i sažetak izvješća
2. Prijedloge hitnih mjera
3. Prijedloge mjera na dugi rok
4. Mišljenje o stanju čuvaonica i izložbenih prostorija (u sklopu ove dionice obrađena je svaka prostorija muzeja pojedinačno)
5. Mišljenje o mjerama zaštite od požara
6. Mišljenje o protupovalnoj sigurnosti.

Izvješća su klasificirana kao povjerljiva jer sadržavaju podatke o manjkavostima mjera protiv provale i krađe, te stoga ne smiju biti javno dostupna.

Svakom izvješću pridodani su prilozi:

1. Mišljenje o zaštiti od mikroklimatskih i drugih nenamjernih uzroka oštećenja
2. Standardi i konzervatorske smjernice u svezi s izložbama i transportima
3. Relativna vlažnost zraka, utjecaj na zbirke
4. Sustavi slaganja slika u čuvaonicama.

Prilozi su djelo Zavoda za restauriranje umjetnina u Zagrebu i koriste se kao priručnici, te imaju edukativnu funkciju i trebali bi biti dostupni svakom djelatniku muzeja.

Izvješća su dostavljana odnosnome muzeju ili galeriji, nadležnim upravama na razini općine, grada ili županije, Ministarstvu kulture, a jedan je primjerak pohranjen u MDC-u.

Sastavljena su na temelju očevida koji je obavila Radna grupa, dokumentacije i projekata do kojih je uspjela doći, te mišljenja kustosa i ravnatelja koja su pribavljana anketom.

Program su financirali grad Zagreb (Gradski ured za obrazovanje, kulturu i znanost), Ministarstvo kulture i dijelom županijski uredi za kulturu Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.

Programom smo do sada uspjeli obuhvatiti gotovo sve muzeje u Zagrebu (njih 19), a također i sve osim jednoga (u Belišću) u Osječko-slavonskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji. Od muzeja u Zagrebu nisu obrađeni Muzej grada Zagreba i Muzejsko galerijski centar zato što Radna grupa MDC-a nije uspjela, usprkos nastojanjima, pribaviti sve potrebite podatke i dokumentaciju.

Program je osmislio i njime rukovodio MDC, a u njegovu provođenju sudjelovale su još i sljedeće ustanove: Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, centrala u Zagrebu i filijala u Osijeku, i Zavod za restauriranje umjetnina u Zagrebu. Zag-Pam Security je obradio dionicu o protupožarnoj zaštiti i zaštiti od krađa, a "iB" inženjering Belobrajčić dionicu o protupožarnoj zaštiti.

Na temelju spoznaja do kojih smo došli u pojedinačnoj obradi muzeja sačinjena su dva zajednička izvješća i to: Izvješće i prijedlozi - Problemi sigurnosti i uvjeta fizičke opstojnosti muzejskih zbirki u zagrebačkim muzejima i Izvješće o dvjema slavonskim županijama. U ovim izvješćima nastojali smo sažeti probleme koji se u svezi sa zaštitom u muzejima javljaju i koji su zajednički svima ili barem većini muzeja. Kako nije moguće u dovoljno kratkoj formi iznijeti zaključke za svaki pojedini muzej ili galeriju, ovdje ćemo pokušati ukratko reproducirati konstatacije koje su izvedene iz analize stanja zaštite u zagrebačkim muzejima. Vjerujemo da se veći njihov dio može primijeniti i za većinu drugih muzeja u Hrvatskoj.

Svi pregledani (zagrebački) muzeji nalaze se u povijesnim zgradama koje su i same, baš kao i muzejske zbirke, spomenici kulture. Zbog njihova spomeničkog značaja nije moguće u dovoljnoj mjeri planirati i izvesti proširenja korisnog prostora, izgradnju aneksa, dogradnju novih prostora ili nadogradnju. To znači da je prostor muzeja unaprijed limitiran, bez mogućnosti da se znatnije poveća, a da se pri tome bitno ne naruše spomenička svojstva zgrada. Kada tome dodamo da je pregledom ustanovljen dramatičan nedostatak prostora u gotovo svim muzejima, onda postaje jasno da se muzeji moraju prostorno širiti izvan sadašnjih lokacija. Povijesne zgrade koje su zadovoljavale potrebe muzeja u 19. stoljeću, postale su potkraj 20. stoljeća ograničavajući čimbenik. Zanimljiv je podatak da je posljednji veliki investitor u muzeje bila Austro-Ugarska i da poslije nje nije izgrađen niti jedan muzej, nego su samo pojedine stare zgrade adaptirane u muzeje. Kroz cijelo to vrijeme muzejski pokret je napredovao i u nas i u svijetu, zbirke su rasle, grade ima sve više i logično je da se sve to ne može potrpiti u prostore izgrađene u 19. stoljeću. Nedostatak prostora ne samo da onemogućuje normalan rast zbirki, nego isto tako onemogućuje suvremeni muzeološki pristup i prezentaciju muzejskih zbirki. Zbog toga većina muzeja zbirke čuva u podrumima i potkrovljima, kako bi barem dio prostora oslobodili za stalne postavke. Naravno, to je dalo samo djelomični uspjeh, većinu je zbirki izložilo opasnosti i štetama. U starim zgradama kakve su muzejske podrumi su vlažni, a saniranje vlage je dugotrajan, neizvjestan i skup posao. Slično vrijedi i za potkrovlja. Ona su u zgradama mjesto u kojima je zbog velike izloženosti dnevnim i godišnjim utjecajima atmosferskih promjena održavanje povoljne mikroklimе komplicirano, skupo i zahtijeva stalnu brigu kroz 24 sata.

Način gradnje zgrada u kojima se nalaze muzeji je tradicijski, od zida od opeke i drvenih grednika kao međukatnih konstrukcija. To pak muzejima uvijek iznova priskrbljuje iste probleme. Drveni grednik ne zadovoljava propise zaštite od požara, jer je lako zapaljiva i goriva konstrukcija. Zbog te činjenice neki muzeji ne mogu dobiti uporabnu dozvolu, što znači da rade

poluilegalno. Zamjena drvenoga grednika betonskom pločom u većini slučajeva teško dolazi u obzir jer bi tolika građevinska intervencija u zgradu bitno narušila njen spomenički značaj. Tako se zatvorio svojevrsni krug iz kojeg naizgled nema izlaza. Naš prijedlog rješenja ovog problema jest ugradnja automatskih sustava gašenja požara.

Poneka povijesna zgrada muzeja je u doba gradnje bila na periferiji grada, ali danas su to dragocjene lokacije u centru. Zato muzeji, izuzev možda Muzeja suvremene umjetnosti, po mišljenju Radne grupe, moraju postojeće lokacije zadržati. No zbog nedostatka prostora u njima bi trebali ostati samo stalni postavi, biblioteke i sve one funkcije koje su vezane uz prezentaciju i odnose s publikom. Ostale funkcije muzeja kao što su čuvanje i zaštita zbirki, studijski i istraživački rad na zbirkama, restauratorske radionice, popratne službe (računovodstvo, tajništvo itd.) mogu se premjestiti izvan povijesnih zgrada na nove lokacije. Kako je svaki muzej organizam s vlastitom logikom djelovanja, eventualne dislokacije pojedinih njegovih funkcija moguće je provesti samo u suradnji sa svakim muzejom posebno.

Mikroklima je za osiguranje fizičke opstojnosti muzejskih predmeta presudan čimbenik. Nedostatak i neadekvatnost prostora čuvaonice u potkrovljima i podrumima, nedostatak opreme i neuvježbanost osoblja, glavni su uzroci tome da muzejske zbirke, posebno predmeti sačinjeni od osjetljivih tvari trpe štete od nepovoljne mikroklimе. Ako se u svezi s mikroklimom ne poduzmu odgovarajuće mjere, možemo očekivati sve veće nepovratne štete na predmetima. Niti jedan od pregledanih muzeja nije ni u približno zadovoljavajućem obimu i kakvoći opremljen instrumentima za mjerenje relativne vlažnosti zraka i temperature, a većina takvih instrumenata uopće nije imala. Ni u jednom od pregledanih muzeja vrijednosti relativne vlage i temperature nisu se pratile sustavno.

To znači da se tapka u mraku i da, izuzev u slučajevima očigledno loših uvjeta, uopće ne znamo kakav utjecaj ima mikroklima na predmete u našim čuvaonicama. Reagira se uglavnom tek onda kada slike pokrije plijesan, kada počne otpadati oslik s polikromiranih skulptura ili kada drvo počne pucati. Većina kustosa, ali i ravnatelja smatrala je da se problemi mikroklimе mogu jednostavno riješiti nabavom aparata za ovlaživanje i isušivanje zraka. Problem su vidjeli samo kao pitanje investicije u nabavu opreme. Na žalost, time se vrlo često ne postižu željeni učinci. Stvaranje povoljnih mikroklimatskih uvjeta u čuvaonicama i zbirkama ozbiljan je stručni posao kojemu moraju prethoditi mjerenja i koji ima svoje zakonitosti. Ovdje ćemo samo napomenuti da je spoznaja o važnosti osiguranja povoljne mikroklimе potpuno izmijenila arhitektonske projekte za gradnju novih muzeja i da se u mnogim muzejima u Europi i Americi zbog nemogućnosti održavanja željene mikroklimе neki muzeji zatvaraju tijekom zime, ili se pak u izložbenim prostorijama održava vrlo niska (samo nešto iznad 0 stupnjeva C) ili vrlo visoka (čak do 27 stupnjeva C) temperatura, ovisno o vlažnosti zraka u prostorijama. Osiguranje željene povoljne mikroklimе ovisno je o mnogim faktorima kao što su stanje i karakteristike zgrade, klima, definiranost muzeološkog programa, raspoloživa sredstva itd. Projekt ne mogu samostalno izraditi kustosi ili uprava muzeja, već je potrebno da uz njih u tom poslu sudjeluju i arhitekti, građevinari i razni profili drugih specijalista. Ono što kustosi i uprava mogu učiniti i što ocjenjujemo vrlo važnim jesu postupci preventivne zaštite u koje svakako spada i smanjenje šteta uzrokovanih nepovoljnim mikroklimatskim uvjetima.

Zaštitom od požara, također, ni izdaleka ne možemo biti zadovoljni. O problemu s drvenim grednicima već smo nešto rekli, ali ni s ostalim protupožarnim mjerama ne stojimo bolje. Premalo je požarnih sektora, previše električnih i plinskih instalacija nije u potpuno ispravnom stanju, a ima i takvih slučajeva da se stara pinakoteka nalazi iznad zastarjele i opasne trafostanice koja opslužuje strujom cijelu gradsku četvrt. Uvođenje automatske dojave požara i s njom spregnutog sustava automatskog gašenja

požara jedno je od rješenja za koje treba lobirati i koje uz druga može dati dobre rezultate. Prigovor sprinklerima uglavnom se svodi na skupoću samih sustava i na moguća oštećenja muzejskih predmeta. Na to se može odgovoriti:

- a) Štete od intervencije vatrogasne brigade u slučaju požara su mnogostruko veće od šteta koje uzrokuje sprinklerski sustav koji gasi početne požare, i
- b) Istina je da su sustavi automatskog gašenja požara skupi, ali, ako je zakonom propisano da svaka javna garaža mora imati ugrađen automatski sustav za gašenje požara, zašto to onda ne bi vrijedilo i za muzeje. Zar su nam automobili važniji od muzejskih zbirki, a vozači vrijedniji od kustosa i posjetilaca?

Sigurnost od provala i krađe je, usprkos investicijama u dojavne sustave i čuvarsku službu, mala. Uzrok tomu je nedostatna i neadekvatna čuvarska služba, nedostatak dojavnih uređaja ili njihova neprimjerenost. Čest je slučaj da djelatnici muzeja nisu dovoljno upućeni u pravilno rukovanje dojavnim sustavom i potrebu redovite kontrole njihove ispravnosti. Neki dojavni uređaji ne rade jer su ih u muzejima isključili nakon što su im dojadili lažni alarmi.

Gotovo nijedan muzej nema razrađen plan alarmne organizacije, a bez njega djelovanje u trenutku javljanja provala nije efikasno.

Nakon pregleda muzeja u Zagrebu sačinili smo listu postavki na kojima, po našem mišljenju, treba temeljiti pristup zaštiti muzejskih zbirki i predmeta. To nisu sustavno razmotreni i pobrojani temeljni principi planiranja zaštite, nego su izdvojeni samo oni dijelovi koje smatramo važnima za muzeje u Zagrebu. Vjerujemo da se uz nevelike prilagodbe oni mogu primijeniti i drugdje u Hrvatskoj. Ovo je, dakle, lista postavki prilagođena našoj situaciji:

- Dobar muzeološki program temelj je funkcioniranja svakog muzeja. Bez njega su sve mjere zaštite djelomične i provizorne.
- Povijesne zgrade u koje je smještena velika većina muzeja su spomenici kulture i takvima ih treba tretirati. Nije dopušteno umanjivati spomenička svojstva povijesnih zgrada zbog uspostave muzejskih funkcija, a ako se to baš mora učiniti, onda to treba uraditi u najmanjoj mogućoj mjeri uz konzultiranje konzervatorske službe.
- Loša protupožarna svojstva međukatnih drvenih konstrukcija mogu se djelomično anulirati ugradnjom automatskih sustava gašenja požara, pa tu mjeru valja početi primjenjivati.
- Zbog poteškoća s osiguranjem povoljnih mikroklimatskih uvjeta podrumi i potkrovlja su u starim zgradama najlošija mjesta za čuvaonice i treba ih gdje god je to moguće izbjegavati.
- Svaki muzej je autonomna ustanova s mnoštvom funkcija i ništa se ne smije činiti protivno volji kustosa i uprava muzeja.
- Pri rješavanju nedostatka prostora u muzejima i njihova djelomičnog dislociranja, stalni postavi i prostorije za povremene izložbe, biblioteke, dakle sve ono što služi publici treba ostati na staroj lokaciji. Dislocirati treba upravnu službu, dijelom čuvaonice i studijske čuvaonice, dakle ono što ionako nije dostupno javnosti. Atraktivne lokacije i zgrade treba pod svaku cijenu sačuvati.
- Preventivna zaštita je mnogostruko efikasnija i jeftinija od restauracije, te stoga upravo njoj treba posvetiti najveću pozornost. Stav da će štete na predmetima restauratori već nekako sanirati, treba promijeniti u stav "što za zbirku mogu učiniti da restauracija ne bude potrebna".
- Osiguranje povoljnih mikroklimatskih uvjeta mora za svaki muzej postati prioritetnom zadaćom. Kontrola i mjerenje mikroklimatskih uvjeta je prvi korak u preventivnoj zaštiti zbirki.
- Osiguranje fizičke opstojnosti zbirki i predmeta u njima ima prioritet nad svim drugim poslovima muzeja.
- Protupožarne i protuprovalne mjere svaki je djelatnik muzeja dužan provoditi. Zahtjevnije stručne poslove (alarmni uređaji, uređaji za automatsko gašenje požara i sl.) muzeji ne mogu sami obaviti, ali je važno da se

angažiraju tvrtke koje doista pružaju jamstva da će poslove dobro obaviti. U tome može preporukom pomoći Udruženje zaštitara u Zagrebu.

U muzejima u gradu Zagrebu konstatiran je golem nedostatak čuvaonica. Muzeji su zagušeni predmetima u tolikoj mjeri da ponegdje njihovo redovno funkcioniranje dolazi u pitanje. Taj se nedostatak prostora može riješiti izgradnjom zajedničke čuvaonice ili zajedničkih čuvaonica. Takva su se rješenja u pojedinim zemljama pokazala vrlo uspješnim. U našem slučaju, kada bi se izgradila zajednička čuvaonica za muzeje u gradu Zagrebu, to bi u znatnoj mjeri olakšalo život muzejima uz istodobno osiguravanje optimalnih uvjeta čuvanja zbirki.

Program preventivne zaštite muzejskih predmeta

Oslanjajući se na rezultate pregleda muzeja i galerija u Zagrebu i dvjema slavonskim županijama uvidjeli smo da je prijeko potrebno preventivnoj zaštiti posvetiti puno veću pozornost negoli je to bilo do sada. Zbog toga smo koncipirali i pokrenuli dva programa. Prvome je cilj podizanje razine znanja kustosa i drugog osoblja u muzejima o preventivnoj zaštiti, a drugome nabava i uvođenje u muzeje mjernih instrumenata i suvremenih materijala nužnih u preventivnoj zaštiti.

Razinu znanja kustosa o preventivnoj zaštiti nastojali smo podići organizacijom tečajeva koje smo nazvali: Čuvanje muzejskih zbirki - Uvod u preventivnu zaštitu. Tečaj je podijeljen u četiri cjeline.

Prva se bavi procjenom utjecaja: vanjske okoline, graditeljskih odrednica i stanja zgrade, unutrašnjeg izgleda zgrade, međusobnog prožimanja predmeta, prostora i ljudi, stanja predmeta i održavanja zgrade.

Druga obrađuje štete od okoline i sadržava temeljne informacije o utjecajima: temperature, relativne vlažnosti, svjetlosti, onečišćenja (plinovi i čestice) i biološkog propadanja (gamad, plijesni, gljivice).

Treća se odnosi na fizičke uzroke šteta u zbirkama kao što su: unutrašnje strukturne slabosti materijala, dodir sa štetnim materijalima ili tvarima, iskrivljavanje i fizička prenapregnutost materijala, korozija, prenatrpani izložbeni prostori ili čuvaonice, nespretno rukovanje i neobaviještenost pri postupcima zaštite i nesreće kao što su vatra, poplava, provala i krađa.

Četvrti tretira stručnu zaštitu i upravljanje muzejom i sadržava osvrt na: određivanje kada pozvati stručnjaka restauratora, izradu plana zaštite, pismeni plan upravljanja zbirkom, izradu plana djelovanja za slučaj nesreće i korištenje prednosti stručnog usavršavanja.

Kao što je iz sadržaja razvidno, tečaj nastoji obuhvatiti svu širinu i sva područja na koja treba obratiti pozornost pri provedbi preventivne zaštite i odnosi se na sve vrste muzejskih predmeta. Ovakvu široku koncepciju smatrali smo nužnom i prikladnom za prvu informaciju kustosima o preventivnoj zaštiti. Tečajevi su organizirani, dijelom i provedni, u suradnji sa Scottish Museums Councilom iz Edinburgha, a koristili smo se i iskustvima drugih specijaliziranih ustanova kao što su Smithsonian Institution (SAD) ili Manitoba Heritage Conservation Service (Kanada).

Svaki polaznik dobio je Priručnik za tečaj koji sadržava: uvod, bilješke za sudionike i stenogram video-vrpce. Priručnik omogućuje bolje praćenje tečaja, posebno video-zapisi, a ostaje kao uputa i podsjetnik u posjedu kustosa polaznika.

Uz Priručnik svaki polaznik dobio je još četiri materijala i to: Mišljenje o zaštiti od mikroklimatskih (i drugih nenamjernih) uzroka oštećenja, Relativna vlažnost zraka, utjecaj na zbirke i zaštita, Standardi i konzervatorske smjernice za transporte umjetnina i izložbi i Sustavi slaganja slika u sobama

za čuvanje. To su zapravo svojevrstne upute koje je izradio Zavod za restauriranje umjetnina. Njihov autor je restaurator Denis Vokić. Tečajeve je organizirao MDC uz pomoć i suradnju Zavoda za restauriranje umjetnina u Zagrebu. Na njihovoj pomoći i ovom prilikom zahvaljujemo. Drugi program vezan uz preventivnu zaštitu muzejskih predmeta odnosi se na organiziranu nabavu mjernih instrumenata i materijala potrebnih u preventivnoj zaštiti. Do tih je materijala relativno teško doći jer se uglavnom uvoze. S druge strane, u našim muzejima nije bilo uobičajeno da se potreba za mjernim instrumentima i materijalima, za preventivnu zaštitu u dovoljnoj mjeri planira i u sklopu redovnih godišnjih programa za njih traže sredstva. Bilo je, naravno, i muzeja u kojima i nije bilo dovoljno znanja koje i kakve materijale i mjerne instrumente treba nabaviti. Zbog svega toga odlučili smo se za program nabave prvih količina instrumenata i materijala koje je nabavljao MDC i potom dijelio muzejima.

Od instrumenata odlučili smo se za termometre, higrometre i psihometre. Muzeji su dobili po nekoliko termometara i higrometara za svoje čuvaonice i izložbene prostorije. U većini vrijednosti mikroklimе nisu se mjerile. Svaki muzej koji je bio obuhvaćen programom dobio je i po jedan psihometar. Psihometri služe za baždarenje higrometara. Higrometri su, naime, vrlo osjetljive sprave koje vrlo često zbog promjene položaja ili nakon nekog vremena pokazuju krive vrijednosti. Zato ih redovito treba baždariti kako bismo bili sigurni da vrijednosti koje pokazuju nisu lažne. Postupak bažđenja psihometrom objašnjen je na kratkom tečaju osobama koje su za te ili slične poslove u muzejima zadužene. Tako smo, nadamo se, osigurali pravilno postupanje s mjernim instrumentima. Zahtijevali smo, također, da se vrijednosti temperature i relativne vlažnosti zraka redovito očitavaju s instrumenata i unose u dnevnik.

Od materijala za preventivnu zaštitu treba spomenuti bezkiselinske papire, folije (hostaphan, melinex), kartone, trake, valovitu ljepenu i slične potrepštine. Za svaku vrstu materijala sačinjene su kratke upute o načinu korištenja. Ovdje, dakako, ne možemo potanko opisati razloge zbog kojih se ti materijali trebaju koristiti, kao što se to čini u svijetu, te ćemo stoga samo izreći tvrdnju da je bez njih dobra preventivna zaštita nezamisliva. Količina materijala i instrumenata nije bila dostatna za zadovoljavanje potreba muzeja, ali je bila dovoljna za upoznavanje i početak primjene. Svrha nabave bila je iniciranje primjene suvremenih metoda preventivne zaštite u našim muzejima.

Bilo bi dobro kada bi svaki muzej imao u pismenom obliku plan opremanja čuvaonica, plan nabave mjernih instrumenata i plan nabave potrebnih materijala za preventivnu zaštitu.

Redoslijed provođenja programa kako smo ih zamislili i nastojali provesti na određenom području (županiji, gradu) bio je ovaj: prvo pregled muzeja i galerija, zatim tečaj o preventivnoj zaštiti, a potom, nakon što, su se stručnjaci upoznali s mjerama preventivne zaštite, nabava instrumenata i materijala. Takav redoslijed uspjeli smo provesti u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, te dijelom u Zagrebu i to samo u muzejima na gradskom proračunu. U Istri, međutim, proveli smo samo tečaj preventivne zaštite. Napredak u načinu čuvanja zbirke u muzejima koji su prošli naše programe je evidentan. No na preventivnoj zaštiti muzejskih predmeta i dalje treba uporno raditi.

Primljeno: 4. 3. 1996.

SUMMARY

The Protection of Museum Objects and the Programme of Museum Documentation Centre

By Želimir Laszlo

Museum Documentation Centre has conceived several programs with the aim to upgrade protection and preventive protection of museum objects: the program of the review of depots and galleries in museums, the program of training curators and other museum staff in the preventive protection of collections and the program of procuring and introducing measuring devices and recent materials used in the preventive protection.

The programs have been carried out so far in the three regions only: in Zagreb, in the counties of Osijek and Baranja and of Vukovar and Srijem, and only partially in Istria. MDC hopes to be able to continue its programs and include all Croatian museums. The author presents us with the results achieved under the programs so far.

The program of the review of museum depots and galleries was conceived to establish the present situation in museums and recommend immediate and long term measures to be taken in order to improve on the protection and preventive protection of collections.

In order to ensure competent assessment of all important aspects of protection, such as micro environment, equipment, fire protection, security, quantity and quality of space available, quality of museological program, etc., specialists in each particular field were called on the reviewing team. The reviewing team filed a report on their findings comprising of summary, the appraisal of the present conditions in depots and galleries (with each space treated separately), the appraisal of fire protection and the opinion on security, as well as of the recommendations of the immediate and long term measures to be taken in order to improve on the protection of collections for each reviewed museum. Each report is accompanied by annexes on micro environment and other unintentional causes of damage, on standards and conservation procedures in exhibition and transport, on relative humidity and its influence on collections, and on the systems of storing paintings, and can be used as manuals.

The reports on the findings in individual museums were summarized in the three major reports on the present situation and problems common to the majority of museums. These reports also contain recommendations on the immediate and long term measures to be taken in order to improve protection of collections.

All Zagreb museums reviewed so far are situated in historic buildings which are cultural monuments in their own right, which puts rather strict limitations to adaptation and reconstruction. Museum collections, as well as the contemporary museum concept and principles of presentation, had long overgrown these buildings, and the review revealed dramatic lack of space, which does not only hinder the natural growth of collections, but also poses a grave problem in their preservation.

As each museum is a specific organization with specific needs, the team recommends that such actions should be planned in collaboration with each of them independently.

However, the findings of the review indicate that the present unsatisfactory situation in the museums could be considerably improved by change of attitude and introduction of relatively simple immediate measures

The program of training curators and other museum staff in the preventive protection of collections has been conceived in order to give boost to preventive protection of museum collections by training the curators on preservation and

preventive protection and by updating them on recent techniques, thus encouraging them to apply this newly acquired knowledge in their collections. In the view of the findings on the level of training and awareness of museum staff in this particular field during the review of depots and galleries, it had been decided to give a rather comprehensive course on the basics of preventive protection. The courses were organized with the assistance of Scottish Museums Council of Edinburgh and The Institute for Restoration of Works of Art of Zagreb, and the experience of other specialized institutions, such as Smithsonian Institution of USA and Manitoba Heritage Conservation Service of Canada were also of great help.

The program of procuring and introducing measuring devices and recent materials used in the preventive protection has been decided on for several reasons: the measuring devices and recent materials used in preventive protection are available only abroad; most of the museums failed to encumber sufficient funds for purchasing them; and the level of knowledge on recent devices and techniques has been generally insufficient for the museums to make the best choice when purchasing. The museums were issued thermometers, hygrometers, and psychrometers for their galleries and depots, and a short course on gauging them was given to the staff in charge on condition that they be systematically monitored and the readings logged. MDC also issued a quantity of assorted recent materials used in the protection of objects, such as acid free paper, foils, etc., together with the brief instructions on their use with the intention to introduce them to the staff.

The improvement in preventive protection of collections in the museums which were included in MDCs programs has already become evident. But the author calls for the persistence in the effort to preserve collections, the priority of every museum which should never be let out of sight.

MIŠLJENJE O ZAŠTITI OD MIKROKLIMATSKIH (I DRUGIH NENAMJERNIH) UZROKA OŠTEĆENJA U MUZEJIMA

Denis Vokić

Zavod za restauriranje umjetnina

Zagreb

1. Komisija je pregledala kompletne ustanove: čuvaonice (depoe), prostorije za izlaganje i radne prostorije

2. Skice za ilustraciju stanja

Na žalost, u nekim muzejima se može naći polikromirana skulptura koja je "deponirana" u prostoriji s uključenim centralnim grijanjem bez ovlaživanja. Kroz lacuna boje vidi se da se drveni temeljnik toliko stisnuo zbog suhoće da između sloja boje i temeljnika ne samo da je pukla veza, već se nalazi milimetar pa i više šupljine. Svakim fizičkim dodiranjem boja će se rasuti. U izložbenim dvoranama u većini vitrina u kojima su umjetnine iz kategorije osjetljivih na oscilacije RV nalazi se i reflektor. Dok se umjetnina krivi, puca i ljuška zbog upaljenog ili ugašenog reflektora, lokalnih rasušivanja i oscilacija temperature i RV koje iz toga proistječu, teško je još govoriti o načinima zaštite eksponata od svjetlosne energije, tj. fotokemijskih promjena (za papir, tekstil, boje ...). Reflektor ne smije biti u vitrini u kojoj je eksponat osjetljiv na promjene RV.

Najviše se poboljšanja može napraviti u zaštiti od fizičkih oštećenja koja nastaju manipuliranjem umjetninama ili slaganjem (deponiranjem!) na način na koji se objekti fizički oštećuju. Na žalost, previše je primjera gdje je dvadeset ili trideset slika navaljeno jedna na drugu bez ikakva separatora, tako da se oštri bridovi jedne slike utiskuju u boju druge. Bit će utrošene stotine (skupih!) sati mukotrpnog i ne uvijek uspješnoga restauratorskog rada da bi se rekonstruiralo (= krivotvorilo!) ono što je oštećeno, a što bi se uz relativno malo ulaganja i relativno malo truda trebalo (sa)čuvati. Što je više restauratorskih rekonstrukcija, to je umjetnina dalje od svoje originalnosti. S obzirom na sadašnji pregled muzeja te s obzirom na donekle dobro poznavanje situacije otprije, činjenica je da je u većini muzeja ostavljeno jako puno prostora za poboljšanja glede preventivne zaštite zbirke.

3. Zaključci koji bi trebali promijeniti stav prema preventivnoj zaštiti

- Treba jasno shvatiti da restauracija nije alternativa prevenciji
- Čuvanje treba biti prioritarna djelatnost muzeja

4. Dugoročne smjernice za ozdravljenje situacije

Dugoročno djelovanje treba biti usmjereno na promjenu stava prema preventivnoj zaštiti, i to na svim razinama odlučivanja u skladu s prethodno navedenim zaključcima i uz usavršavanje znanja odgovornoga muzejskog osoblja o kulturi čuvanja. Bez toga će dobar dio materijalnih ulaganja u muzeje i dalje biti bačen novac. U ovim je slučajevima financiranje drugorazredni problem, jer se gotovo u svim ustanovama lako uvjeriti u vrlo skupe, a neprimjerene ili kontraproduktivne poteze.

Da bi se problem mogao početi kvalitetno uklanjati, treba najprije detektirati uzroke sadašnjeg stanja. Bez djelovanja na uzroke sve tzv. "hitne mjere" ostat će na razini loše improvizacije. U svezi s tim, mogu se sugerirati neka pitanja o kojima bi trebalo multidisciplinarno raspraviti: